

Iva Nazalević Čučević i Jelena Cvitanušić Tvico

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Izrada nastavnih materijala za viši srednji stupanj i napredne stupnjeve hrvatskoga kao J2

O produkciji kvalitetnih nastavnih materijala i udžbenika, uz očekivanu stručnost i spremnost lektora, ovisi kvaliteta nastave hrvatskoga kao J2. Međutim kako postojeća ponuda udžbenika zadovoljava potrebe poučavanja apsolutnih i viših početnika te polaznika nižeg srednjeg stupnja, a nedostaju suvremeni udžbenici za više srednje i napredne stupnjeve, lektori su često primorani samostalno izrađivati materijale za nastavu. Ovaj se članak bavi problemom izrade nastavnih materijala čija je svrha učenje i usvajanje jezičnih djelatnosti (jezične strukture, čitanje, pisanje, slušanje i govor) koje trebaju naći svoje mjesto u nastavi hrvatskog jezika kao J2 u radu s višim srednjim i naprednim stupnjevima učenja i poučavanja. Kakvim se kriterijima voditi pri izradi materijala, kakve kulturološke sadržaje uključiti, kakav tip leksičkih vježba, koji su načini provjere razumijevanja i reprodukcije novoga leksika, kako je moguće uvježbavati pisanu i govornu produkciju, kako u sve to uklopiti gramatičku jedinicu te kako materijal učiniti vizualno privlačnijim i dinamičnijim, pitanja su i problemi s kojima se svakodnevno susreće gotovo svaki lektor hrvatskoga jezika.

Ključne riječi: nastavni materijali, jezične djelatnosti, hrvatski kao ini jezik u Hrvatskoj

0. Uvod

Ovaj je rad proizišao iz izlaganja radioničkoga tipa koje je 2009. godine održano na 2. savjetovanju za lektore inojezičnoga hrvatskoga (kraticom SIH). Polazeći od pretpostavke da su predavači hrvatskoga kao inojezičnoga (kraticom J2), uslijed nedostatka udžbenika za viši srednji i napredne stupnjeve učenja hrvatskoga jezika, primorani samostalno izrađivati materijale i da je to zadatak s kojim će se prije ili kasnije suočiti i oni koji se tek trebaju naći u ulozi lektora, pokušava se odgovoriti na pitanje sadržaja i koncepcije materijala koji bi zadovoljio potrebe predavača i polaznika na spomenutim razinama učenja i poučavanja hrvatskoga kao J2.

Na početku se rada daje kratak osvrt na recentna glotodidaktička istraživanja, a potom se ulazi u strukturnu i tematsku analizu didaktičkoga materijala. Posebna se pozornost pridaje obradi vokabulara i komunikacijskim aktivnostima te važnosti vizualnoga karaktera materijala.

U radu se polazi od poučavanja hrvatskoga kao J2 na višem srednjem i nižem naprednom stupnju u uvjetima učenja i usvajanja u Hrvatskoj, točnije na Croaticumu

– Centru za hrvatski kao drugi i strani jezik, međutim opisani je način oblikovanja nastavnoga materijala uglavnom primjenjiv i u uvjetima učenja i usvajanja hrvatskoga kao J2 u inozemstvu.

1. Osvrt na relevantna glotodidaktička i primijenjenolingvistička istraživanja i praksu

Brojni inozemni i domaći glotodidaktičari, pedagozi, sociolingvisti, praktičari itd. promišljaju o načelima i praksi učenja, poučavanja i vrednovanja jezika. Tako se pokušavaju definirati i kriteriji vrednovanja udžbenika i didaktičkih materijala. U tom je smislu *Zajednički europski referentni okvir za jezike*, kraticom ZEROJ, zajednički temelj za izradu nastavnih planova za jezike, programskih smjernica, ispita, udžbenika i sl. u cijeloj Europi. Ne zanemarujući kulturalni aspekt, *Okvir* iscrpno objašnjava što osobe koje uče jezik trebaju naučiti kako bi se njime koristile u komunikaciji. Zbog različitosti obrazovnih sustava koji se primjenjuju u Europi, cilj je ZEROJ-a standardizacija i homogenizacija poučavanja jezika, čime bi se olakšalo slobodno kretanje ljudi u Europi, te transparentnost nastave, programa i silaba. Namijenjen je sastavljačima programa, nastavnicima, mentorima i ispitnim povjerenstvima kako bi ciljevima, sadržajima i metodama poučavanja jezika pristupili homogeno i koordinirano (ZEROJ 2005: 1). *Okvir* poštuje važnost svih pet jezičnih djelatnosti: jezične strukture (gramatika i vokabular), čitanja, pisanja, slušanja i govora. Kao što je ZEROJ okvir za izradu nastavnih planova u Europi s ciljem standardizacije i homogenizacije poučavanja jezika, tako za većinu europskih jezika postoje i konkretni okviri za referentne stupnjeve koji su uvedeni i opisani ZEROJ-em. U podjeli na zajedničke referentne stupnjeve, ZEROJ je suglasan o podjeli na šest široko postavljenih stupnjeva koji odgovaraju organizaciji učenja jezika i priznanju postignuća. Tri se glavna stupnja: A, B i C granaju na dva stupnja: A1, A2, B1, B2, C1 i C2. Za hrvatski je kao drugi i strani jezik u pripremi *Opisni okvir razine B1 za hrvatski jezik* koji sadrži detaljne popise mikrofunkcija (davanje i traženje informacije, obavješćavanje, ispravljanje, raspitivanje i sl.), gramatičkih oblika, prototipnih izraza i vokabulara primjerenih stupnju B1. Izrada *Opisnog okvira razine B1 za hrvatski jezik* cilj je projekta *Metodologija i izrada udžbenika i testiranja za hrvatski kao drugi i strani jezik* (Nazalević i Korajac 2010).

Kako bi realizirali svoje komunikacijske namjere, korisnici/učenici aktiviraju opće sposobnosti (deklarativno znanje, vještine i umijeća te egzistencijalne kompetencije) i komunikacijsku kompetenciju koja u užem smislu sadržava jezične (leksičku, gramatičku, semantičku, fonološku, ortografsku i ortoepsku kompetenciju), sociolingvističke (jezični elementi koji označuju društvene odnose, pravila pristojnoga ponašanja, izrazi narodne mudrosti, razlike u registru, dijalekti i naglasci) i pragmatične (diskursna kompetencija i planiranje teksta) kompetencije (ZEROJ 2005).

Osoba koja uči drugi ili strani jezik i usvaja drugu, stranu kulturu ne gubi kompetenciju kojom raspolaže u materinskom jeziku i vlastitoj kulturi, a ni nova se kompe-

tencija ne razvija potpuno odvojeno od prethodne. Osoba koja uči jezik ne usvaja dva različita i nepovezana sustava ponašanja i komunikacije. Ona postaje višejezična i razvija međukulturalnost. Njezine lingvističke i kulturalne kompetencije u pojedinom jeziku mijenjaju se upoznavanjem drugoga jezika te pridonose osvještavanju međukulturalnosti, razvoju vještina i umijeća (ZEROJ 2005: 44). Međukulturalna sposobnost ili kompetencija tema je mnogih istraživanja koja je definiraju (npr. Mennecke 1993, Fantini 1995, SIT 2001, Byram 2003 itd.), određuju njezine sastavnice (Fantini 1995), stupnjeve stjecanja međukulturalne svijesti (npr. Hanvey 1975, Benett 1993), načine poučavanja ovisno o uvjetima učenja i usvajanja (npr. hrvatski kao J2 u Hrvatskoj i u inozemstvu), pristupe u poučavanju (npr. SIT 2001), ali i istraživanja orijentiranih na poučavanje hrvatskoga kao J2 (npr. Novak Milić i Gulešić Machata 2007, Pasini 2010). Govoreći o nastavi hrvatskoga kao J2 u Hrvatskoj i u inozemstvu te o pratećim materijalima i udžbenicima, ističe se važnost osmišljena i sustavna poučavanja hrvatske kulture jer vlada mišljenje da su kulturološke teme u pojedinim udžbenicima hrvatskoga kao J2 uvriježene, izabrane nasumice, podatci često netočni, a stvarnost zagrebocentrična. Teme koje zanimaju učenike ne prepoznaju se kao važne, pa se ni ne obrađuju u udžbenicima (Novak Milić i Gulešić Machata 2007). U tom su smislu svijetli primjeri udžbenici *Hrvatski za početnike 1* (2006), *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskog jezika za više početnike* (2009) i *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskog jezika za niži srednji stupanj* (2011). Iako su navedeni udžbenici primjereni i za selektivno korištenje na lektoratima i nastavi u inozemstvu gdje je za učenje hrvatskog jezika predviđen manji broj sati, oni su primarno usmjereni na proces ovladavanja hrvatskim kao inim jezikom (Medved Krajnović 2010), tj. na rad s onima koji hrvatski jezik istovremeno formalno uče, ali i neformalno usvajaju u svojoj svakodnevici tijekom duljeg boravka u Hrvatskoj. Po koncepciji su oni kombinacija komunikacijskoga i gramatičkoga pristupa. Svojim korisnicima omogućuju da hrvatski kao drugi i strani jezik uče komunikacijom u osnovnim životnim situacijama te postupnim uvođenjem gramatičkih struktura. Na isti su način prilagođeni i oblik i sadržaj govornih činova uz pomoć kojih se razvija komunikacijska kompetencija. Govorni se činovi obrađuju u skupinama jer omogućuju učenicima komunikaciju u okviru određenih situacija. U prvome dijelu udžbenika *Hrvatski za početnike 1*, govorni činovi funkcioniraju na razini rečenice ili manjega dijaloga. Imperativ je na usvajanju osnovnih gramatičkih struktura te na jezičnoj točnosti. U nastavku se udžbenika češće pojavljuju jezični varijeteti, a govorni je čin kontekstualiziran. Udžbenici *Razgovarajte s nama!* za viši početni i niži srednji stupanj sastoje se od prirodnijih i tečnijih dijaloga obogaćenih mnoštvom izraza, frazema i kolokacija koje daju afektivnost govoru pa se tako dijalog približava onomu svojstvenom svakodnevnom životu. Kulturološke teme zastupljene u svim trima udžbenicima ujedinjuju informacije o kulturi i civilizaciji, ali i o tzv. svakodnevnoj kulturi i običajima. U udžbeniku za početnike kulturološke su teme: Hrvatska i hrvatski grb, geografska raznolikost Hrvatske, znameniti Hrvati s hrvatskih novčanica, hrvatsko iseljeništvo, razglednice većih hrvatskih gradova, boje hrvatske i drugih zastava, hrvatsko društveno uređenje, podjela na županije, klima, regio-

nalne posebnosti, znameniti Hrvati i Hrvatice, Arena u Puli, zagrebački Gornji grad, kula Lotrščak, Grički top i topnik, hrvatske turističke destinacije, Varaždin, Rastoke, Plitvička jezera i ostali nacionalni parkovi, Zadar, regionalni proizvodi, navike Hrvata, prehrambene navike ljudi iz različitih zemalja, autentični jelovnik i recept, hrvatska kuhinja po regijama, odjevne navike ljudi iz različitih društvenih skupina, tradicionalne nošnje po hrvatskim regijama, stambene navike Hrvata, tipovi nastambi, imena hrvatskih mjeseci, omiljena okupljališta za odmor Zagrepčana, Osječana, Splitskana i Riječana, hrvatski film, narodni običaji, Sinjska alka, Hrvatska čigra, hrvatski blagdani, prepoznatljivi hrvatski proizvodi i suveniri. Kulturološke teme u udžbenicima za više početnike i niži srednji stupanj jesu: grad Zagreb, dvorci Hrvatskoga zagorja, priroda Gorskoga kotara i Korduna, gradovi Moslavine, Podravine i Međimurja, Istra, Hrvatsko primorje, sjeverna, srednja i južna Dalmacija, Lika, narodni običaji u Slavoniji i Barnji, hrvatski iseljenici u Čileu, Australiji, SAD-u, Chicagu i Münchenu, odlaženje u posjet, svadbeni običaji, odijevanje u različitim prigodama, *pusa*, kava, hrvatski znanstvenici, književnici, umjetnici, ekološka svijest i aktivizam u Hrvatskoj, popularni hrvatski proizvodi, slavne Hrvatice itd. U udžbeniku za niži srednji stupanj, objavljenome 2011., kulturološke su teme: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Bašćanska ploča, prva hrvatska tiskana knjiga, Hrvatski sabor, hrvatski izumitelji i izumi, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagrebačka škola crtanoga filma, suvremena hrvatska umjetnost, zaštićena hrvatska priroda, hrvatska prirodna baština (bjeloglavi sup, Lonjsko polje, Čigoč itd.), aktivizam u Hrvatskoj, hrvatski sportaši i sportašice (Kuća slave splitskog sporta, splitski sportaši, povijest hrvatskog nogometa itd.), hrvatske dnevne novine i časopisi, bajka Šuma Striborova, starohrvatska mitologija, poznati Hrvati i Hrvatice (Tin Ujević, Savka Dabčević Kučar, Nikola Tesla, Ivan Generalić, Dragutin Gorjanović Kramberger, Andrija Štampar, Milka Trnina, Marija Jurić Zagorka, Ivana Brlić-Mažuranić, Dora Pejačević, Jadranka Kosor, Slava Raškaj, Juraj Julije Klović itd.), svakodnevna hrvatska kultura (Hrvati i strani jezici, život u Hrvatskoj u suvremeno doba – problemi, nedostaci i prednosti suvremenoga života, Hrvati i ekološka svijest, humanitarne udruge u Hrvatskoj, popularni hrvatski proizvodi, hrvatska obitelj danas, hrvatsko tržište rada itd.).

Kako bi se povećala sposobnost daljnje učenja jezika i otvorenost prema novim iskustvima (ZEROJ 2005: 44), međukulturni elementi trebaju biti prisutni na svakoj strukturnoj razini didaktičkoga materijala. Ne treba ih gubiti iz vida ni u tekstovima kulturološkoga sadržaja ni u gramatičkome dijelu didaktičkoga materijala te u tekstovima kod kojih se, zbog kreiranja umjetnih situacija, često upada u zamku tzv. relativiziranja kulture.

Stežući određena sociokulturna znanja o društvu i kulturi, kulturološke sadržaje u nastavi korisnici često shvaćaju pojednostavnjeno pod utjecajem tzv. kulturnih stereotipa. Kulturni je stereotip pojednostavnjena ili standardizirana slika posebno značenja koja je zajednička članovima neke skupine, a koja prikazuje pripadnike neke druge zemlje/regije/rase/roda/zanimanja i sl. na pojednostavnjen, nediferenciran način (Pasini 2010: 5–6). U suvremenim se istraživanjima posebna pozornost

posvećuje mjestu stereotipa u nastavi stranih jezika te se naglasak stavlja na nužnost konstruktivna suočavanja s njima umjesto njihova izbjegavanja. Stereotipi su dio kulture skupine pa tako i učenja o kulturi. Preporučljivo je u govoru zamijeniti fraze poput *Hrvati (Francuzi, Španjolci itd.) su...* frazom *Neki vjeruju da su Hrvati (Francuzi, Španjolci itd.)*. Nužna su objašnjenja stereotipa i procesa generalizacije, tematiziranje autostereotipa i heterostereotipa, kao i razgovor o simbolima nacionalnih stereotipa i njihovu značenju (Byram 1993), posebno u etnički heterogenim grupama polaznika. Zbog svoje bi kompleksnosti tema zastupljenosti i operacionalizacije stereotipa u nastavi hrvatskog jezika kao J2, osobito u takvim skupinama, mogla biti temom nekih budućih istraživanja.

2. Tematsko i strukturno određenje didaktičkih materijala

2.1. Tematsko određenje didaktičkih materijala

U uvjetima učenja i usvajanja hrvatskoga kao J2 u Hrvatskoj sastav je polaznika u različitim programima (Croaticum, Sveučilišna škola hrvatskoga jezika, Riječka kroatistička škola, Croatica, različiti tečajevi) vrlo heterogen. Polaznici se razlikuju po zemlji podrijetla, po životnoj dobi i svrsi zbog koje uče hrvatski jezik, po svojem prvom jeziku, po vrsti i razini obrazovanja, po iskustvu s učenjem stranih jezika i po motivaciji. Primjerice, na Croaticum – Centar za hrvatski kao drugi i strani jezik dolaze studenti slavistike i(li) kroatistike sa stranih sveučilišta koje stipendira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Motivaciju za učenje oni nalaze u svojem zvanju te budućem poslu. Polaznici su Croaticuma i studenti drugih studijskih grupa i fakulteta koji imaju status gostujućih studenata Filozofskoga fakulteta ili su stipendisti Sveučilišta u Zagrebu te pripadnici hrvatskoga iseljeničtva koji se boravkom u Hrvatskoj i učenjem hrvatskoga vraćaju svojim korijenima. Potonji dolaze na Croaticum ili zahvaljujući stipendijama Ministarstva vanjskih poslova i europskih integracija ili u privatnome aranžmanu. Njihova je emocionalna povezanost s Hrvatskom i hrvatskim jezikom te unutarnja motivacija za učenje vrlo jaka. Na Croaticumu uče i poslovni ljudi koji se jezikom žele približiti zemlji u kojoj rade te oni koji su s Republikom Hrvatskom povezani brakom ili drugim životnim okolnostima. Predstavnici svih tih vrsta i skupina polaznika zajednički tvore nastavne grupe u koje su svrstani prema svojoj razini znanja. Heterogenost polaznika u grupama velik je izazov za lektore koji za njih osmišljavaju i izvode nastavu (Cvitanušić, Nazalević, Udier 2010: 2–3). Kako je viši srednji stupanj namijenjen uvijekbavanju složenijih morfoloških i sintaktičkih struktura, ali i razvijanju konverzacijskih vještina, te kako su viši stupnjevi poučavanja hrvatskoga kao J2 uglavnom utemeljeni na komunikacijskome pristupu, posebnu je pozornost potrebno posvetiti izboru tema komunikacijskih materijala.

Kako bi učenicima nastava bila korisna i zanimljiva, na početku je semestra poželjno provesti anketu među polaznicima. Anketa može sadržavati popis kulturoloških tema (hrvatska povijest, geografija, književnost, umjetnost, sport, politika, običaji i navike stanovnika Hrvatske, društveni fenomeni itd.) među kojima učenici

trebaju odabrati one koje ih zanimaju i kojima bi se željeli baviti tijekom razdoblja učenja (jednomjesečni program, semestralni program itd.).

Učenicima hrvatskoga kao J2 često je potreban viši stupanj međukulturne sposobnosti nego jezične. Međukulturna je sposobnost često važnija za preživljavanje u drugoj kulturi, odnosno za prihvaćenost u društvu (Novak-Milić i Gulešić-Machata 2007: 73). S obzirom na to da su učenici koji uče i usvajaju hrvatski kao J2 u Hrvatskoj u stalnome kontaktu sa svakodnevnim životom hrvatskih stanovnika i hrvatskim prilikama, nužno je u nastavu, uz jezične i komunikacijske jedinice propisane silabom za određenu razinu učenja, uključiti i aktualnosti iz različitih područja (kulturni i društveni događaji, unutarinja i vanjska politika, ekonomija, znanost, trendovi, tzv. svakodnevna kultura itd.), što bi im omogućilo kvalitetnije procesuiranje činjenica kojima su okruženi.

2.2. Strukturno određenje didaktičkih materijala

Aktualne se teme mogu uključiti u nastavu neobrađenim autentičnim pisanim i govornim tekstovima s kojima će se učenik sresti u izravnom doticaju s jezikom (dnevni tisak, časopisi, radio itd.) te autentičnim tekstovima stupnjevanima po težini i uređenima tako da budu u skladu s učenikovim iskustvom, interesima i osobinama. Izvorni materijali često su jezično složeni pa ih prethodno treba prilagoditi znanju učenika, ali i ciljevima koji se žele postići poučavanjem. Aktualne teme mogu biti uključene i posebno sastavljenim tekstovima koji se doimlju autentičnima, napisanim tekstovima koji će ponuditi kontekstualizirane primjere jezičnoga sadržaja što se uči itd. (ZEROJ 2005: 149–150). Neobrađeni su autentični pisani i govorni tekstovi danas svima dostupni. Zastupljenost svih medija na internetu pruža neograničene mogućnosti za produkciju spomenutih materijala. Novinski članci, vijesti, komentari i intervjui, radijski program (vijesti, kronike, intervjui, reporterska javljanja, mozaične emisije, kulturni vodiči, vremenska prognoza, radijski dramski program itd.) te video-materijali (emisije informativnoga, zabavnoga, mozaičnoga i sportskoga televizijskoga programa, internetski videoprilozi, serije, filmovi itd.) iz virtualnoga svijeta lako se mogu preseliti u razrednu zbilju i postati plodno tlo za komunikacijske aktivnosti, tj. recepciju, interakciju i produkciju.

Pisani i govorni tekstovi trebaju biti uvedeni motivacijskim razgovorom koji bi kod učenika pobudio zanimanje za temu. Tekstovi trebaju biti praćeni vježbama za razumijevanje i leksičkim vježbama te potkrijepljeni dodatnim temama za razgovor, čime bi se potaknulo korištenje naučenih riječi, izraza, kolokacija i frazema te usavršavanje pragmatičnih sposobnosti, tj. diskursnih i funkcionalnih kompetencija (ZEROJ 2005). Teme, tekstovi i vježbe mogu biti praćeni i posebnom rubrikom privlačna naslova u kojoj bi se iznijele sažete kulturološke informacije u vezi s temom koja se obrađuje (npr. *Znate li...* u udžbeniku *Hrvatski za početnike 1*).

Polaznici su nastave hrvatskoga kao J2 višega srednjega i nižega naprednoga stupnja na Croaticumu u anketama koje se redovno provode na kraju semestra izrazili

zadovoljstvo informativnim i aktualnim karakterom nastavnoga materijala (tema, tekstova itd.). Priznali su kako uključenost tekstova o aktualnim temama u nastavu hrvatskoga kao J2 podiže njihovu svijest o zemlji u kojoj trenutačno žive, kako ih čini spremnijima i kompetentnijima za razgovor o aktualnim temama izvan didaktičke sredine te kako ih potiče na promišljanje o međukulturnim razlikama. Također su istaknuli kako cijene želju i nastojanje da se u nastavu što češće uključe aktualne teme i teme koje ih zanimaju. Prepoznaju trud i angažman lektora da se ponuđene teme obrade na što zanimljiviji i poticajniji način.

2.2.1. Vježbe za razumijevanje i usvajanje vokabulara

Pri kreiranju kvalitetnoga didaktičkog materijala nužno je u obzir uzeti sve jezične djelatnosti. Ako je riječ o pisanome tekstu, ovisno o veličini teksta i broju polaznika u grupi, u čitanje bi trebalo uključiti što veći broj učenika. Taj proces podrazumijeva korekciju čitanja i izgovora. Nakon čitanja valja prijeći na provjeru razumijevanja teksta i obradu leksika. Razumijevanje pročitana, ali i slušana, moguće je provesti razgovorom o sadržaju teksta, odabirom točne i netočne tvrdnje, pitanjima s višestrukim izborom odgovora i sl. Na višim srednjim i naprednijim stupnjevima studenti su motivirani za proširivanje svojega poznavanja rječnika kako bi razumjeli nijanse u značenju, kako bi sami imali veći izbor riječi i mogli se preciznije izraziti. Usvajanje rječnika, odnosno vokabulara, učenicima je trajan izazov jer je leksički sustav otvoren i stalno se stvara, razvija i dopunjava novim leksičkim jedinicama (Udier 2009: 78). Usvajanje je leksika složen proces te je kao takvo tema mnogih znanstvenih istraživanja. O važnosti vokabulara u nastavi J2, o načinu odabira leksika, redoslijeda uvođenja u jezičnu nastavu, obrade na nastavi, o razinama koje u obradi trebaju biti zastupljene, o sredstvima kojima ga treba obrađivati i uvježbavati, o načinu provjere njegove usvojenosti, o pomoći učenicima da razvijaju vlastite vještine te o pristupu obradi leksičkih jedinica u nastavi hrvatskoga kao J2 bilo je riječi u mnogim radovima (npr. Cvikić i Bošnjak 2005, Laufer 2005, Cvikić 2007, Aleksovski 2008, Udier 2009). U nekim se istraživanjima postavlja pitanje treba li leksik obrađivati prije ili poslije teksta, odnosno treba li ga kontekstualizirati ili ne (Laufer 2006). Jedinstvenoga odgovora nema, ali preporučljivo je u nastavi iskušati oba spomenuta pristupa te ih pokušati kombinirati. Naime dokazano je da kontekstualizacija, kao odlika modernoga načina poučavanja leksika, ima neke nedostatke poput sužavanja značenjskoga polja riječi, uvjerenosti polaznika da, oslanjajući se na semantičko okruženje, kontekst riječi ili izraza, razumiju ono što zapravo nisu u stanju reproducirati. Riječ je o prijemnome (pasivnom) znanju vokabulara koje često nema aktivan, proizvodni potencijal. Iz toga je razloga potrebno dio leksika uvježbavati i izolirano, izlažući ga različitim kontekstima. Pritom se u obzir mogu uzeti sljedeći tipovi vježba za obradu i usvajanje leksika: usmeno objašnjavanje značenja riječi, povezivanje riječi i značenja u paralelnim stupcima, stavljanje riječi u sinonimni i antonimni odnos, zadatci s višestrukim izborom značenja riječi, stavljanje riječi u (nov) kontekst, samostalno

oblikovanje rečenica i konteksta, uvježbavanje kolokacija po načelu čestotnosti i pragmatičnosti. Kontekstualizacija riječi i uvježbavanje kolokacija od osobite su važnosti jer se pažnja istovremeno posvećuje i gramatičkomu određenju riječi, a ovladava se i gotovim sintagmama te izrazima koji su komunikacijski plodni.

2.2.2. Uvježbavanje novousvojenog vokabulara govornom (re)produkcijom i pisanjem

U razvijanju komunikacijske kompetencije važno je poticati komunikacijske aktivnosti koje se najbolje ostvaruju interakcijom među učenicima. U tom smislu poželjno je potaknuti učenike da slušaju jedni druge, da razgovaraju, vode neformalnu raspravu, da surađuju, razmjenjuju informacije te da kroz monologe (opisivanje doživljaja, iznošenje argumenata) i obraćanje sugovornicima i slušateljima vrše govornu produkciju (ZEROJ 2005: 223). Zanimljivi i poticajni tekstovi koji su u skladu s interesima učenika, motivirat će učenike na komunikacijske aktivnosti. Jezičnu djelatnost govorenja moguće je poticati i usavršavati vježbama kojima se traži da učenici iznesu svoj dojam o tekstu, da prokomentiraju njegovu zahtjevnost, da odgovore na nastavnikova pitanja u vezi s tekstom, da ga samostalno prepričaju, istaknu najvažnije dijelove, razgovaraju o problemima, fenomenima i situacijama obrađenima u tekstu, da ih usporede s onima karakterističnima za njihovu državu ili narod itd. koristeći se leksikom koji se obrađuje u materijalu. Ako je tema opsežnija i zbog svoje prirode zanimljivija i poticajnija za razgovor, poželjno je organizirati raspravu u kojoj bi mišljenja suprotstavile i stavove argumentirale afirmacijska i negacijska skupina. Pritom bi nastavnik pratio raspravu, po potrebi upravljao njome pitanjima te bi na kraju proglasio pobjedničku grupu, odnosno onu koja je iznijela više argumenata za svoju tezu. U našem su se radu zanimljivima i za razgovor i raspravu poticajnim pokazale sljedeće teme: partneri u životu i poslu, ekološka proizvodnja hrane, genetski inženjering, sezonske rasprodaje – zamka za naivne ili dobra prilika itd. Komunikacijske se aktivnosti na nastavi mogu provoditi i izravnim sudjelovanjem u autentičnoj govornoj interakciji s izvornim govornicima (npr. gosti na nastavi). Taj način usavršavanja jezične djelatnosti govorenja podrazumijeva primjerenu pripremu polaznika nastave za temu (pisani i govorni tekstovi o temi iz književnosti, filmske umjetnosti, glazbene umjetnosti itd., obrada odgovarajućega leksika) i profil sugovornika (pisani i govorni tekstovi s podacima iz biografije sugovornika, o njegovu zanimanju, postignućima, vještinama itd., obrada odgovarajućega leksika). Komunikacijske aktivnosti mogu se provoditi i usmenim izlaganjima (referati). Struktura izlaganja o slobodnoj ili zadanoj temi unaprijed treba biti zadana. Što je referentni stupanj viši, trajanje izlaganja treba biti duže (npr. 10 do 20 min.). Ostali polaznici u skupini (slušatelji) izlaganje trebaju popratiti pitanjima i komentarima na koja izlagač treba odgovoriti.

Jezičnu djelatnost pisanja u nastavi hrvatskoga kao J2 ne bi trebalo zapostavljati. Zadaci i vježbe za pisanu produkciju trebaju naći svoje mjesto u svakome dobro oblikovanome nastavnom materijalu. Pisanjem se, kao i govorom, usavršavaju i provjeravaju leksička (poznavanje i korištenje pojedinačnih riječi, rečeničnih formu-

la, idiomatskih izraza, ustaljenih izraza, ustaljenih fraza i kolokacija), gramatička (gramatički elementi, kategorije, promjene vrsta riječi, strukture, pretvorbe i odnosi), semantička (odnos riječi i općega konteksta i odnos među riječima), fonološka, ortografska (oblik velikih i malih slova, tiskanih i u kurzivu, ispravno pisanje riječi, interpunkcija i sl.), sociolingvistička (npr. prepoznavanje jezičnih označitelja društvene klase, regionalnog podrijetla, nacionalnog podrijetla itd.), pragmatična (poznavanje i sposobnost upravljanja rasporedom rečenica prema glavnim mislima, poznatome/nepoznatome, prirodnome nizanju, uzrocima/posljedicama, dosljednost i povezanost, stil i registar, planiranje teksta itd.), funkcionalna kompetencija (davanje činjeničnih informacija, opis, komentar, interpretacija, objašnjenje, argumentacija, preciznost izražavanja itd.) (ZEROJ 2005).

Vježbe i zadatci za pisanje mogu biti strukturirani kao pitanja koja se odnose na pisani ili govorni tekst, a na koja treba pismeno odgovoriti, kao pismeno prepričavanje teksta, pisanje sažetka teksta, svođenje teksta na natuknice, pisanje sastavaka, pismenih izvješća (o posjetima kazalištu, kinu, izložbi, izletima, terenskoj nastavi itd.), kao rad na projektima (npr. pripreme za gostovanje i debatu, spomenar, novine) itd.

Interakcija, dijalog, usmeno i pismeno iznošenje zapažanja, komentara, stavova i argumenata te svako motivirano sudjelovanje u nastavnome procesu potiču se ponajprije primjerenim izborom pisanih i govornih tekstova te komunikacijskih vježba, kao i poticajnom i ugodnom atmosferom u skupini.

3. Vizualni karakter didaktičkoga materijala

Iako možda na prvi pogled banalno, pitanje vizualnoga karaktera materijala nikako nije beznačajno. Naime u nedostatku udžbenika za rad s polaznicima na višem srednjem i naprednim stupnjevima poznavanja hrvatskog kao J2, prilikom njihove je izrade, osim na sadržaj, posebnu pozornost potrebno usmjeriti na *umjetnički dojam* materijala. Iskustva pokazuju da učenici pozitivno reagiraju na stranice u boji, slike, fotografije i ludičke simbole kojima se ističe važnost definicija, pravila, napomena itd.

Uloga je slika i fotografija višestruka. Naime, ako se pazi na to da pragmatično odgovaraju sadržaju, fotografije, slike i crteži korisno i estetski mogu upotpuniti sadržaj cjeline na koju se odnose.

Vizualni elementi mogu služiti kao podrška napisanomu, no mogu funkcionirati i kao samostalni elementi čija je svrha uvježbavanje naučenoga. Kao vizualna sredstva slike su korisne i prilikom obrade i uvježbavanja vokabulara jer je lakše pokazati predmet nego objašnjavati njegovo značenje. Crtanje po ploči ili rad sa slikovnim karticama čini nastavni sat življim, a vizualna se sredstva mogu upotrijebiti i da se provjeri poznavanje značenja riječi (Udier 2009: 88). Nikako se ne smije zanemariti potencijalno humorističan karakter vizualnih dodataka koji može biti komunikacijski poticajan koliko i sadržajno humorističan tekst.

4. Zaključak

Viši srednji stupanj i napredni stupnjevi hrvatskoga kao J2 namijenjeni su uvijek-bavanju složenijih morfoloških i sintaktičkih struktura te su sve više usmjereni prema komunikacijskomu pristupu u nastavi. Prilikom samostalne izrade nastavnoga materijala za spomenute stupnjeve trebalo bi uzeti u obzir nekoliko elemenata. Bez obzira na to je li namijenjen poučavanju hrvatskoga kao J2 u Hrvatskoj ili na inozemnim lektoratima, materijal bi sadržajno trebao biti kombinacija gramatičkoga i komunikacijskoga pristupa poučavanju jezika te bi pritom trebao poštovati važnost svih jezičnih djelatnosti: jezične strukture, čitanja, pisanja, slušanja i govorenja. S obzirom na potencijalno heterogene skupine polaznika nastave hrvatskoga kao J2, teme komunikacijskih materijala trebale bi biti odabrane u skladu s osobinama, interesima i iskustvom polaznika te predstavljene pomoću posebno sastavljenih tekstova ili neobrađenih autentičnih pisanih ili govornih tekstova kojima bi korisnici ostvarili neposredan doticaj s ciljnim jezikom. Tekstovi bi, u svakome slučaju, trebali ponuditi kontekstualizirane primjere jezičnoga sadržaja koji se obrađuje. Uvedeni primjerenim motivacijskim razgovorom, praćeni vježbama za razumijevanje, leksičkim i gramatičkim vježbama te potkrijepljeni dodatnim temama za razgovor, nastavni bi materijali trebali ostvariti svoje didaktične ciljeve. Na umu treba imati i to da tematski materijal teži osmišljenom poučavanju hrvatske kulture. Vizualni karakter nastavnoga materijala (fotografije, ludički simboli i sl.) također je važan jer na koristan način može upotpuniti sadržaj cjeline na koju se odnosi.

Sve sastavnice didaktičnoga materijala navedene u ovome radu vrijede i za strukturiranje provjere znanja. Provjera znanja, kako svojim sadržajem, tako i strukturom i vizualnim karakterom, morala bi pratiti pristup korišten u nastavi i nastavnim materijalima. S obzirom na koncept, obrađene gramatičke cjeline, teme, vokabular, vrste zadataka te vizualni karakter materijala, test se tako ne bi doživljavao kao strano tijelo u procesu učenja nego kao stvarna provjera usvojenosti gradiva.

Način organizacije nastavnoga materijala opisan u ovome radu odnosio bi se i na organizaciju udžbenika namijenjenih naprednijim stupnjevima učenja i poučavanja hrvatskoga kao J2. Koje su to sadržajne i konceptijske karakteristike što bi ih trebale razlikovati od udžbenika namijenjenih nižim i srednjim stupnjevima hrvatskoga kao J2, tema je koja bi svakako trebala biti dijelom nekih budućih istraživanja.

Literatura

- Aleksovski, M. (2008) Aktivnosti u nastavi hrvatskoga jezika kao drugoga i stranoga za početnike, *Lahor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*, HFD, broj 5, godište 3, str. 97–113
- Byram, M. (1993) Criteria for Textbook Evaluation. U: Michael Byram (ur.): *Germany – Its Representation in Textbooks for Teaching German in Great Britain*, str. 31–40

- Bagarić, V., Mihaljević Djigunović, J. (2007) Definiranje komunikacijske kompetencije, *Metodika*, 8/1, str. 84–93
- Cvikić, L., Bošnjak, M. (2005) Rječnička sastavnica, u Jelaska, Z. i sur. *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Cvikić, L. (2007) Učenje i poučavanje riječi, u Cvikić, L. (ur.) *Drugi jezik hrvatski*, Zagreb: Profil.
- Cvitanušić Tvico, J., Nazalević, I., Udier, S. L. (2010) Uoči pedesete obljetnice Croaticuma – Centra za hrvatski kao drugi i strani jezik. *Nova Croatica* IV/4, 99–105
- Čilaš Mikulić, M., Gulešić Machata, M., Pasini, D., Udier, S. L. (2006) *Hrvatski za početnike 1, Udžbenik hrvatskoga kao drugog i stranog jezika*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada
- Čilaš Mikulić, M., Gulešić Machata, M. i Udier, S. L. (2008) *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskog jezika za više početnike*, Zagreb: FF press.
- Čilaš Mikulić, M., Gulešić Machata, M. i Udier, S. L. (2011) *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskog jezika za niži srednji stupanj*, Zagreb: FF press.
- Laufer, B. (2006) Comparing Focus on Form and Focus on Forms in Second Language Vocabulary Learning, *The Canadian Modern Language Review / La revue canadienne des langues vivantes*, 63/1, str. 149–166
- Medved Krajnović, M. (2010) *Od jednojezičnosti do višejezičnosti*, Zagreb: Leykam International
- Mennecke, A. (1993) Potentialities of Textbooks for Teaching Cultural Awareness. U: Michael Byram (ur.): *Germany – Its Representation in Textbooks for Teaching German in Great Britain*, str. 41–53
- Nazalević, I., Korajac, A. Prag za sporazumijevanje na hrvatskome jeziku, Referentni stupanj, namjena, specifičnosti izrade, *Slavistički studii*, prihvaćeno za tisak
- Novak Milić, J., Gulešić Machata, M. (2007) Međukulturna kompetencija u nastavi hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika, *Lahor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*, broj 1, godište 1, 69–82
- Pasini, D. (2010) Kultura u nastavi hrvatskoga kao stranog jezika, <http://www.ffst.hr/centri/crostud/znanost/dinka.pdf> (3. 12. 2010.)
- SIT — School for International Training (2004) Communicative Activities for the Language Classroom, School for International Training, Brattleboro, Vermont: Center for Intercultural Programs
- Udier, S. L. (2009) Pristup obradi leksičkih jedinica u nastavi hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika, *Lahor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*, broj 7, godište 4, str. 77–93
- Zajednički europski referentni okvir za jezike: učenje, poučavanje, vrednovanje* (2005), Zagreb: Školska knjiga

The preparation of teaching materials for higher intermediate and advanced levels of Croatian as a second language

The quality of teaching Croatian as a second language, together with the expected expertise and willingness of lecturers, depends on a production of quality teaching materials and textbooks. However, since the existing production of textbook satisfies the needs of absolute and higher beginners, as well as those of lower intermediate level, but it lacks modern textbooks written for upper intermediate and advanced levels lecturers are often forced to make their own materials for teaching.

This paper addresses the problem of teaching materials designed to learn and acquire language skills (language structures, reading, writing, listening and speaking) that should find its place in the teaching Croatian language as a second language when working with upper intermediate and advanced students.

What kind of criteria are taken in the preparation of materials, what kind of cultural content is included, what type of lexical exercises, which are ways of checking understanding and reproduction of the new lexicon, is it possible to practice written and spoken production, how to include grammatical units in all that and how to make a visually attractive and dynamic material are the questions and problems that almost every lecture for Croatian language meets at regular basis.

Key words: *teaching materials, language skills, Croatian as a second language*